

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВИХ ОЦІНОК РОЗВИТКУ ОСВІТИ

В більшості програм діяльності українських урядів освіта опинялась наприкінці переліків пріоритетних цілей¹. Такий підхід відображає ставлення до освіти, як до процесу і результату «удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання» [4, с. 241]. За такого підходу освіта є справою окремої людини, її власним клопотом. Існує інша точка зору, в якій освіті надається статус суспільного інституту: «освіту можна визначити як формальний процес, в якому суспільство передає цінності, навички та знання від однієї людини або групи іншим» [10, с. 427]. Такий підхід впроваджує суспільну відповідальність щодо освіти і знаходить відображення у понятті «освітня система» або «система освіти» [1, с. 172; 4, с. 241].

Усвідомлення інституціонального характеру освіти в нашому суспільстві відбулося через: конституційну угоду про обов'язковість повної загальної середньої освіти, формування розвинутої нормативної бази, побудову ієрархічної та структурованої мережі навчальних закладів тощо. Фактично зафіксовано актуальний стан інституту освіти, з'являються окремі нормативні документи для уточнення цього стану. Слабкою ланкою інституалізації залишається стратегічне планування розвитку.

У 2014 р. на розсуд громадськості було запропоновано проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років» [9], який залишився проектом, тобто не був прийнятий до реалізації. У 2017 р. керівництво країни погодилося взяти до уваги рішення Саміту ООН зі сталого розвитку від вересня 2015 р. у Нью-Йорку та опублікувало Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», де в якості четвертої цілі позначено якісну освіту [12, с. 32]. Доповідь є декларативною, тому має бути підважена програмними документами та нормативними актами із фінансовим забезпеченням. Цього вимагав Президент України в своєму указі від 2019 р. [8], але далі справу не зрушили і стратегічний розвиток освіти продовжує лишатися поза увагою суспільства.

Оскільки розвиток передбачає рух від поточного стану до майбутнього, бажаного стану, то цей бажаний стан можна сформулювати у вигляді цілі. В нашому випадку мова іде про стратегічну ціль (або цілі) розвитку освіти. І як тут не згадати про цілі сталого розвитку, які мають кількісний вимір, отже описуються вимірюваними показниками.

Таким чином, маємо поточний стан феномену та його майбутній стан, сформульований як цільовий. Постає необхідність створення організаційної форми для досягнення зазначеного цільового стану. Наш вибір форми – механізм, оскільки, по-перше, в цій формі ціль є джерелом та змістом руху, по-друге, цю форму детально досліджено в сотнях публікаціях. Залишається обрати одну з двох ідей механізму: кульманнівську або абалкінську.

Французький фахівець з економіки та фінансів Анрі Кульманн робить наступне твердження: «Ми кажемо про наявність економічного механізму тоді, коли деяке вихідне економічне явище без додаткових зусиль тягне за собою низку інших. Вони наслідують один одне у визначеній послідовності і спричиняють певні очікувані результати» [5, с. 12]. Далі дослідник уточнює, що механізм існує, коли спостерігаються всі три складові: вихідне явище, низка проміжних явищ, результативне явище [5, с. 13]. Таке розуміння механізму укорінене в класичних теоріях механізмів і машин: «механізм – система твердих тіл, рухливо пов'язаних через дотик, здатних рухатись у визначеному, необхідному порядку відносно одного з них, яке прийняте в якості нерухомого» [11, с. 5]. В соціальних середовищах майже неможливо забезпечити «необхідний порядок» таким чином, що з вихідного явища з'явиться попередньо очікуваний результат. Висновки А. Кульманна щодо економічного механізму з'являються у 1940-х роках, а на початку 1970-х видатний американський вчений Леонід Гурвич пропонує будувати економічний механізм виходячи з результату: «Теорія проектування механізмів бере визначені соціальні цілі і намагається знайти економічний механізм, який може досягти заявлених соціальних цілей» [2, с. 346].

Сучасні вітчизняні моделі економічних механізмів базуються на концепції радянського вченого Леоніда Абалкіна. Леонід Іванович у пошуках теоретичного та прикладного обґрунтування лєнінської ідеї господарського (економічного) механізму створив модель механізму, яка складалась з елементів, пов'язаних структурою, але не мала чітко вираженої цілі. Абалкін поставив за мету узгодити у своїй моделі механізму такі категорії як «виробничі відносини», «продуктивні сили», «економічна політика», «розвиток виробництва» та «суспільна надбудова»: через механізм «здійснюється взаємодія між продуктивними силами та виробничими відносинами, а за посередництва вдосконалення господарського механізму забезпечується відповідність конкретних форм виробничих відносин безперервно зростаючому рівню продуктивних сил» [3, с. 6]. Тобто забезпечення несуперечності

¹ Крім програми діяльності уряду Олексія Гончарука (2019), в якій Міністерство освіти та науки отримало першу сходинку серед набору пріоритетів [7].

зазначених категорій і є ціллю абалкінського механізму. Викликає сумнів можливість використання цієї концепції для побудови механізму досягнення цілей, які в Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» мають встановлені кількісні значення щодо якості освіти, наприклад: частка населення, задоволеного доступністю та якістю послуг шкільної освіти (у процентах); частка домогосподарств, які потерпають через відсутність коштів для отримання членом родини будь-якої професійної освіти (у процентах); кількість університетських міст [12, с. 34-35]. На наш погляд, задалегідь встановлені кількісні значення потребують залучення кульманнівського механізму, побудованого із використанням теорії проектування механізмів Л. Гурвіча.

Анрі Кульманн вважає, що можна казати «про існування величезної кількості економічних механізмів» [5, с. 16]. Серед інших називає фінансові механізми. Для досягнення певних результатів ми пропонуємо звернутись до моделі економічного механізму, побудованого на базі фінансових оцінок цілей розвитку освіти.

Мова не іде про універсальний механізм, який має використовуватись для національної освіти в цілому, незалежно від суспільних потреб або конкретних задач на кшталт цілей сталого розвитку. Можна створити окремий механізм, сформований згідно з цілями сталого розвитку, запропонованими в Національній доповіді [12, с. 34].

Також механізм фінансових оцінок освіти може застосовуватись в безпековому контексті. Сучасний підхід, відображений в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [6], виявляє світоглядне узагальнення стагнації існуючого стану. Більш продуктивним, на нашу думку, є світоглядне узагальнення розвитку освіти, теоретико-прикладній реалізації якого допомагатимуть кульманнівська модель економічного механізму та теорія проектування механізму Гурвіча. Також є можливим використання механізму фінансових оцінок в контексті інших задач соціального розвитку.

Якщо ж повернутись до ідеї цілей сталого розвитку, які чи не єдині в поточному моменті формують сумнівне нормативне осмислення суспільного занепокоєння розвитком освіти, то спочатку, на нашу думку, необхідна побудова механізму досягнення цілей сталого розвитку, однією з обов'язкових складових якого має стати механізм фінансових оцінок. Тобто без впровадження реального механізму фінансових оцінок є неможливим досягнення цілей сталого розвитку,

оскільки, хоча не всі з тих кількісно вимірених цілей є фінансовими показниками, але відомо, що до кожної з них веде «фінансова доріжка» з різних джерел фінансування, яке, в свою чергу забезпечується ланцюгом з обов'язкових складових від фінансового планування до фінансового контролю.

Таким чином, висловлюючись метафорично, фінансовий механізм виступає одним з обов'язкових «твердих тіл» загального механізму досягнення цілей сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Maqbool Ahmad. Comprehensive Dictionary of Education. New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors Pvt Ltd, 2008. 556 p.

2. Xin Zhou. Mechanism Design Theory: The Development in Economics and Management. *Open Journal of Business and Management*. 2016. № 4. P. 345–348.

3. Абалкин Л. И. Что такое хозяйственный механизм? Москва: Мысль, 1980. 79 с.

4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.

5. Кульман А. Экономические механизмы : пер. с фр. Москва: А/О Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1993. 192 с.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 № 1277. URL: https://http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.

7. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 року № 188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20#n2>.

8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

9. Проект Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Київ : СДГ "Освіта", 2014. URL: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/319-proekt-kontseptsiya-rozvitku-osviti-ukrajini-na-period-2015-2025-rokiv#files>.

10. Смелзер Н. Социология. Пер. с англ. Москва: Феникс, 1994. 688 с.

11. Теория механизмов и машин. Под ред. К. В. Фролова. 2-е изд., перераб и доп. Москва: Высшая школа, 1998. 496 с.

12. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 174 с.